

BOQONNAA AFUR

HAQUMMAA

Kaayyoolee boqonnichaa: Baranoota boqonnaa kannn barattee yoo xumurtu:

- *Hojmaata iddoo adda addaatti loogiiin raawwatan ni ibsita.*
- *Barbaachisummaa dhaabbilee hawaasaa naa-nnookeessaniitti argaman ni hubatta.*
- *Hojmaatni dhaabbilee hawaasummaa loogii irraa walaba akka ta'anii fi haqummaa kan qaban akka ta'uu qaban ni ibsita.*

- *Hojmaata iddoo adda addaatti loogiiin raawwatan ni ibsita.*
- *Barbaachisummaa dhaabbilee hawaasaa naannoo keessaniitti argaman ni hubatta.*
- *Hojmaatni dhaabbilee hawaasummaa loogii irraa walaba akka ta'anii fi haqummaa kan qaban akka ta'uu qaban ni ibsita.*

4.1. Hojmaatawwan Loogii Qaban

4.1.1 Gochaalee Hojimaata Loogii Adda Addaa Naannootti Argaman

- *Hojmaata loogii qabu jechuun maal jechuu dha? Waan yaadat-tan tarreessaa?*
 - *Gochawwan armaan gadii hojii loogii ykn hojii loogii irraa walaba ta'uu isaanii addaan baasuun sababa waliin ibsaa.*
1. Barsiisaan barattoota ciccimoo ta'aniif qabxii dabale.
 2. Ogeessi yaalaa Hospitaal hojjatu keessatti daa'iimni isaa dursa akka argatu godhe.
 3. Namoota waraqaa eenyummaa fudhachuuf hiiriraan keessaa manguddootaaf dursi kennameera.
 4. Namoota yakkaan shakkaman keessaa firri abbaa seeraa tokko walabaan gadi dhiifame
 5. Abduun hiriyoota isaa waliin akka taphatu yoo hayyamamuuf Mareemaan mana akka qulqulleessitu ajajamte.

Nelsan Maandeellaa - kutaa 1 ffaa

Namoota addunyaa keenya irratti kabaja guddaa argatan keessa Maandeellaan nama duraati. Nelsan Maandeellaan kutaa dhiphoo tokko keessatti waggoota 27 mana hidhaa keessatti dabarsaniiru. Haa ta'u malee, yeroo dheeraaf kan hidhaman yakka hojjatanii miti. Hojmaata loogii biyya isaanii keessatti raawwatamu ifatti waan mormaniif ture.

Sirna san keessatti warri gurraachi Afrikaa kibbaa bittaa namoota adiin dhiibbaan isaan irra gahaa ture. Loogii isaan irratti raawwataman keessaa kan itti aanan akka fakkeenyaatti tuquun ni danda'ama.

Fakkii 4.1 Nelsan Maandeellaa

Dhalattoonni ummata Afrikaa ta'an lafa isaanii saamamanii jiru. Iddoo qonnaa, jireenyaa fi daldalaa akka qabaatan silumaa hin heyyamamuuf ture. Akkasumaas bulchiinsa mootummaa keessatti hirmaachuun seeraan dhoorka-

maa ture. kanaafis sababa kan jedhame guurraachi warra adii tajaajiluf kan uumame dha jedhamee waan yaadamuuf ture.

Kanaafuu, warri gurraachi dhalattoota Afrikaa ta'an kan barbaadaman warra adii tajaajiluuf qofa ture. Haala kanaan warri adii magaalota babbaareedoo keessa yoo jiraatan gurrachi garuu biyya isaa keessatti gandoota xixiqqoo keessa akka jiraatu godhamaa ture.

Namoonni isaan kanneenii fi miidhaa fokkisaa kana morman hidhaaf saaxilamanii jiru. Daa'imman sirna kana morman otuu hin hafin yeroon itti ajjeefaman ni jira ture. Gama birootiin namoonni loogii kana hojjetan, namoota reeban ykn tuman ajjeessanii fi k.k.f kan raawwatan ni muudamu, akkasumas ni badhaafamu ture.

Kanaafuu, Maandeellaan sirna kana waan balaaleffatanii fi hawaasa addunyaatiif waan saaxilaniif akkasumas ummata gurraacha waan qindeessaniiif hidhaa waggaa 27 tiif saaxilaman jechuu dha. Haa ta'u malee waggoota 27 booda Maandeellaan pirezidaantii gurraacha Afrikaa kibbaa isa duraa ta'uun filataman. Bara aangoo isaanii tarkaaffii akkamii fudhatu laata?

Gilgaala - 1**Dubbisa armaan olii irratti hundaa'uun gaaffilee deebisaa**

1. Haala yaada armaan oliitiin loogii warra gurraacha Afr-ikaa kibbaa irra gahaa ture tarreessaa.
2. Nelsan Maandeellaa sirriidha turee? Maaliif ?
3. Gocha Maandeellaa irraa maal barattu?
4. Maanddeellaan pirezidaantii erga ta'anii booda loogii hambisuuf tarkaanfii akkamii fudhachuu qabu jettu?

Loogiin gocha faallaa hojmaata haqummaa ta'an keessaa isa tokko dha. Hojmaanni loogii qabu jireenya keenya keessatti iddoo adda addaatti nu qunnamuu ni danda'a. kunis mana barnootatti, iddoo taphaatti, gandaa jirannu keessatti, dhaabbilee hawaasummaa fi haqaa keessatti ni raawwata. Sababoonni loogummaaf nama kakaasanis akaakuun gargar ta'uu danda'u.

Loogiin namoota walqixa ilaaluu dhii-suu irraa kan ka'e uumama. Kunis kan ta'u namoonni itti gaafatamummaa isaanii yoo bahan firaan, amantaan, sanyiin, hiriyummaan, fi k.k.f irraa ka'uun gocha seeraan ala ta'e yoo

raawwaatan dha. Haala kanaan namoonni sanyiin, afaaniin, amantaan, gosaan, siyaasaa fi, saalaan loogii ni raawwatu. Aangootti fayyadamuun fi hojiiwwan seeraan ala ta'anis gocha loogii ta'an dha.

Yeroo tokko tokko loogiin sababa aadaa boodatti hafaa irraa kan ka'een ni raawwatama. Loogiin ijoollee dubaraa irratti raawwaatamu kanaaf fakkeenya ta'uu ni danda'a. Biyya keenya keessatti hawaasni ijoollee dubaraa dhiiraan wal qixa carraa barnootaa hin kennuuf. Haala nyaataa fi kunuunsa irrattis loogiin ni raawwata. Mana keessattis hojiin dhiira caalaa dubartoota irratti baay'ata. Kanaaf, ijoolleen dubaraa dhiiraan wal qixa dandeettii isaanii kan uumamaan argatan guddisuuf karaa jalaa cufamee jira.

Gilgaala - 2**Gaaffilee armaan gadii deebisaa**

1. Hojmaata loogii qabo hambisuuf tarkaanfiin akkamii fudhatamuu qaba jettu?
 2. Gochawwan naannoo keessanitti loogii irratti hunda'uun raawwatan jettan tarreessaa?
 3. Hojileen loogii enyuun raawwatamu? Tokkoo tokkoon isaaniiif fakkeenya sadi sadi kenaa?
- A. Nama dhuunfaatiin
 - B. Dhaabbilee Mootummaatiin
 - C. Qaamota kan biraatiin

4.2 Dhaabbilee Hawaasummaa

4.2.1 Haqummaa Hojimaata Dhaabbilee Hawaasummaa Naannooti Argaman

- ***Naannoo keessanitti mana barnootaa gaarii dha kan jedhamu isa kami? Maaliin mana barnootaa gaarii dha jedhamee?***
- ***Dhaabbilee hawaasaa naannoo keessanitti argaman keessaa dhaabbata tajaajila ni kenna jettan addaan baasuun qabxiilee dhaabbaticha gaarii dha jechisiisan tarreessaa.***

Dhaabbiileen hawaasummaa loogii tokko malee hawaasa bifa walqixa ta'een tajaajila keennuutu irraa eegama. Dhaabbiileen kun tajaajila guutuu kennuuf waan lama guuttachuu qabu. Inni tokko haqummaa yoo ta'u inni lammaffaan hojmaanni gahumsa qabu jiraachuu isaa ti.

Tajaajilli dhaabbilee hawaasummaa haqummaa kan gonfate ta'uu qaba kan jedhamu akkamitti dha ?

Gama tokkoon biyya keessatti tajaajilli dhaabbilee hawaasaan kennamu kan walmadaale ta'uu qaba. Gama birootiin haqummaan dhaabbilee hawaasaa kan mirkanaa' ulammiileen hundi garaagarummaa malee tajaajila argachuu qaban argachuu yoo danda'an dha.

Gahumsi dhaabbilee hawaasummaa kan mirkanaa'u dhaabbileen kun ogeessa fi meeshaalee barbaachisaa ta'aniin yoo guutaman, hojjettoonni dhaabbatichaa gahumsa yoo qabaatan, akkasumas yeroo fi qabeenya dhaabbatichaa hojii irra oolchuun ulaagaa bu'a qabeessumaa dhaabbatichaa madaluuf yoo gargaaran dha.

Hojii Garee-1

Dhaabbilee hawaasummaa naannoo keessanitti argamu maatii keessaan waliin daawwachuun haala tajaajila isaanii safartuu armaan gadiitti fayyadamuun gaaffilee tarreeffaman hojjedhaa.

	Maqaa dhaabbilee	Yeroo hojii kabajuu irratti		Ogeessaa gahaa qabaachuu irratti		loogii irraa walaba ta'uun		Meeshaalee barbaachisoo qabaachuu irratti		yeroo hojii seeraan itti fayyadamuu irratti	
		gaarii dha	dadha baa dha.	gaarii dha	dadha baa dha.	gaarii dha	dadha baa dha.	gaarii dha	dadha baa dha.	gaarii dha	dadha baa dha.
1	Ganda										
2	Mana barnootaa										
3	Buufata fayyaa										
4	Wajjira qonnaa										

1. Dhaabbata kamtu gaarii dha. ?
 - a. yeroo hojii kabajuun _____
 - b. Ogeessa gahaa qabaachuun ____
 - c. Loogii irraa ta'uun hojjachuun _____
 - d. yeroo hojii seeraan itti fayyadamuun _____
 - e. Meeshaalee hojii gahaa qabaachuun _____
2. Akka waliigalaatti dhaabbata kamtu haqummaan isaan ta'e gahumsaan isaan kaan irraa sadarkaa fooyya'aa irra jira?
3. Gandi keessa jiraattan ganda kan biroo waliin yoo ilaalamu haqummaanii fi gahumsa dhaabbilee hawaasummaa sadarkaa maal irra akka jiru ibsaa.

Hojii garee -2

Biyya keenya Itoophiyaa hiyyeettii kan jechisiisan keessaa tokko dhaabbileen hawaasummaa haala gahaa ta'een iddoo hundatti guutamuu dhabuu isaa ti. Kanaafuu, hanqinaa fi faca'iinsa dhaabbilee hawaasummaa sirreesuuf isin gama keessannin maal gochuu dandeessu?

4.3 Sababoota Sarbamu Mirgootaa Fi Hir'ina Haqummaa

- ***Namoonni maaliif namoota kan biroo irratti loogii hojjatu? Qabxiilee hojii loogiitiif sababa ta'an jettan tarreessaa.***

Obbo Nugusee, kantiibaa magaalichaa

Obbo Nuguseen kaantiibaa magaalaa xiqqoo tokkoo ti. Bulchiinsi magaalaa tanaa namoota misooma irratti hirmaachuu barbaadaniif haala ni mijeesaa. Abbootiin qabeenyaa hanga mallaqa qabaniin lafa itti ijaaran ni mijeesa. Iddoowwan abbootii qabeenyaan barbaadaman kan kennaman koree obbo Nuguseetiin hogganamuun dha. Koreen kunis gaaffii abbootii qabeenyaa irraa dhiyaate qoorachuun haaluma bu'uura seeraatiin abbootii dhimmaa keessummeessaa ture.

Haa ta'u malee yeroo tokko obbo Nuguseen koreen osoo hin murteessin mana gandaa sadeen walitti aananii jiran obboleessa haadha manaa isaanii akka keennamu murteesse. Namoonni mana kana keessa yeroo dheeraa jiraatan manni isaanii nama biraaf kennamuu isaa kan beekan meeshaaleen ijaarsaa naannoo mana isaanii bu'aa yoo jiru dha. Iyyannoon bulchiinsa magaalatti dhiyeeffatanis hin milkoofne. Hoggantoonni hojii irra jiru jechuun nama isaan keessummeessuu argachuu hin dandeenye. Haa ta'u malee abbootiin dhimmaa kan biroo wajjiira hoggantootaa yoo galanii fi bahan ni hubatu turan.

Torban tokko erga deddeebi'anii booda obbo Nugusee fi koreetti rakkoo isaanii ibsatanillee furmaata argachuu hin dandeenye. Inumaayyuu atattamaan guyyoota kudhan keessatti mana isaanii akka gadi dhiisan ergamtuu isaanii

niitiin ergaa dabarsan. Haala kanaan abdi waan kutaniif caal'isanii waan dhufu eeggachuu eegalan.

Hanqina ykn dhabamuu haqummaa fi dhiitamuu mirgaa ilaalchisee yaada armaan olii irratti hundaa'uun gaaffilee armaan gadii deebisi.

Gilgaala -4

Yaada armaan olii irratti hundaa'uun gaaffilee deebisi

1. Hanqinni haqummaa jira jettanii yaadduu? Gochawwan hir'ina haqummaa mul'isan eeraa.
2. Manni sadan abbootii qabeenyaatiif kennaman kan keessan osoo ta'anii maatiin keessan maal gochuu qabu jettu?
3. Koreen cal'isuun isaa sirrii ture jettuu ?
4. Adeemsa kana keessatti aangoo isaatti seeraan ala kan fayyadame eenyuu? kan hin fayyadamne hoo jiraa?

Dhabamuu haqummaa fi kabajamuu dhabuu mirgootaaf qabxiileen armaan gadii tuqamuu danda'u

A. Kabajamuu dhabuu mirga lammiilee

Lammiileen mirgoota adda addaa qabu. Fakeenyaaf kan akka walabumman jiraachuu, barachuu, gosa hojii humni

isaa heyyamutti bobba'uu, dhaaba siyaasaa fedhe keessatti miseensa ta'uu, fi kkf tuquun ni danda'ama. Mirgoonni lammiilee akka sarbamu kan taasisaan keessaa tokko dhabamuu haqummaa ti. Kana jechuun immoo seera ykn sirna hawaasaa kabajuu dhiisuu jechuu dha. Haqummaan meeshaa mirgoota lammiilee kabajsiisuuf gargaaru dha. Biyya tokko keessatti haqummaa irratti hojmaanni rakkoo qaba yoo ta'e mirgoonni lammiilee ni sarbamu. Kanaaf, sirni haqummaa biyya tokkoo namoota dhunfaanis ta'e qaama mootummaatiin kabajamuu qaba.

B. Aangoo ummataa fi mootummaa irraa kenname seeraan itti fayyadamuu

Abbootiin aangoo fi hojjettoonni sadarkaa adda addaa irratti argaman aangoon hojii isaanii raawwachuu isaan dandeessisu ni kennamaaf. Itti gaafatamummaa kennameef kanaan tajaajila kennuun barbaachisaa yoo ta'u aangoo kennameef daangaan ala itti fayyadamuun sirrii hin ta'u. Kanaaf, aangoo mootummaa fi ummataa seeraan itti fayyadamuu dhabuun haqummaa fi sarbamu mirgaa fida.

C. Lammiilee wal qixxummaan keessu-mmeessuu dhabuu

Lammiileen tajaajila wal qixa ta'e argachuu qaban. Bifa wal fakkaatuun keessummeessamuu qabu. Fakkeen-

yaaf, namoota yakka walfakkaatu hojjatan addabbii walfakkaatu argachuu qabu. Haa ta'u malee hojmaata loogii qabu keessatti haqummaan jirachuu hin danda'u. Namoota giduutti garaagarummaa uumuudhaan waan ta'uu hin qabne raawwachuun sarbamu mirgaa fu diigamuu haqummaaf sababa ta'u.

4.4 Barbaachisummaa jiraachuu haqummaa

- **Mana barnootaa fi daree keessatti haqummaan maaliif akka jiratu barbaachise?**
- **Namni haqummaa dhabee fi mirgi isaa sarbame maal gochuu qaba?**

Gilgaala – 5

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Sarbamuun mirgaa fi dhambamuun haqummaa eenyuun rawwatamaa ?
2. Muuxannoo hanga ammaatti qabdan (Televiziyinii, Raadiyoo ykn naannoo keessan wkf) irraa ka'uun gochoota sarbamuun mirgaa mul'isan tarreessaa.
3. Yaada <<mirgi kee akka kabajamu atis kan namoota biroo kabaji>>' jedhu fudhattaa? Maaliif ?
Qaamoota mirgoota lammiilee kabajuu fi kabajsiisuu qaban jettan tarreessaa.
4. Barreeffama armaan gadii waayee dhabamuun haqummaa ibsu dubbisaa.

Nelsan Maandeellaa - kutaa 2^{ffaa}

Nelsan Maandeellaan waggaa 27 mana hidhaa erga turanii booda Afrikaa kibbaatti hogganaa gurraacha isa duraa ta'anii filataman. Haaluma kanaan Maandeellaan erga aangoo qabatani booda mootummaan isaaniin hogganamu haqummaa mirkaneessuuf tarkkaanfii adda addaa fudhachuu eegale. Sirnoonni hojmaata fakkeenya loogummaa qaban kamiyyuu akka haqaman ta'e. Itti aansuun warri adii fi gurraachi mana barnootaa tokko keessatti barachuu, giddu gala fayyaa tokkotti fayyadamuu eegalan. Iddoowwan ispoortii fi bashannanaa wkf. wal qixxummaan hunda isaanii tajaajiluu eegalan. Lammiileen gurraachi yeroo dheeraaf mirgi isaanii sarbamee ture waajjira mootummaa keessatti qaxaramanii fi ramadamanii hojjechuu eegalan. Dhimma biyya isaanii irratti walabummaan akka hirmaatan mirgi isaanii mirkanaa'e. Dhaabbiileen bulchiinsaa, nageenyaa fi haqaa baadiyyaa fi magaalaa keessatti argaman lammii hunda loogii malee wal qixxummaan haala tajaajiluu danda'aniin caaseffaman. Waluma agalatti warra adii fi gurraacha gidduutti gochii haaloo bahuu akka hin rawwaatamne taasise. Biyya keessattis nagaa fi tasgabbiin mul'achuu jalqabe. Nageenyi, guddinaa fi misoomaaf murt-eessaa ta'uun isaa beekame. Kanaafuu, Maandeellaan sirna loogii yeroo

dheeraaf ture waan qabsaa'anii fi tarkaanfi haqaawaa bara pirezadaantummaa isaanii fudhataniin addunyaa keessatti nama kabajamaa ta'anii jiru.

Gilgaala – 6

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Akka yaada dubbisichaatti tarkaanfiiwwan haqummaa mirkaneessuuf fudhataman tarreessi?
2. Akka yaada dubbisichaatti haqummaa biyya tokkoo dhugoomsuuf tarkaanfii akkamiitu
 - a. fudhatamuu qaba ?
3. Barreeffamicha irratti hundaa'uun faayidaa haqummaa tarreessaa.
4. Faayidaa qabxiileen armaan gadii haqummaaf qaban ibsaa.
 - Naamusa
 - Dimokraasii
 - Olaantummaa seeraa
 - Walqixxummaa

Hojiwwan haqummaa mirkaneessuuf barbaachisan keessaa isaan armaan gadii eeruun ni danda'ama.

A. Hojmaata haqaawaa hojii irra oolchuu

B. Dhaabbileen mootummaa sadarkaa adda adda irratti argaman haalli tajaajila itti kennan haqu-

mmaa irratti kan hundaa'e ta'uu qaba. Dhaabbileen mootu-mmaa ganda, aanaa wkf. Keessatti argaman lammii kamiyyuu wal qixxummaan kan keessumme-ssan ta'uu qabu.

B. Qaamni seeraa aangoo kennameef qofaan hojjechuu:

Qaamooleen haqaa sadarkaa adda adda irra jiran kan caaseffaman nageenya hawaasaa kabajsiisuuf dha. Kanaaf, qaamonni kunniin itti gaafatamummaa isaanii yoo bahan seera bu'uura gochuun ta'uu qaba. Seeronni fi dambiiwwan bahanis faaydaa fi fedhii ummataa akka kabajsiisanitti kan qophaa'an ta'uu qabu.

C. Lammiileen mirga haqa argachuu isaaniitti fayyadamuu:

Lammiileen miidhaa dhunfaan isaan irra gahu qaama haqaa dhimmi ilaallutti dhiyeeffachuun furmaanni akka kennamuuf gaafachuu qabu. Kanaan alattis, sirna dimokraasii keessatti lammiin tokko dhiibbaa isa irra gahe qofa osoo hin ta'in dhiibbaa nama biraa irra gahus mormuu qaba.

D. Mirga ofii kabajsiisuu fi fala argachuuf jecha kaka'uumsa qabaachuu

Dhimmoota sarbamu mirgaa fi dhabamuu haqaaf sababa ta'an lammiileen biyyattii kaka'uumsi mirga isaanii kabajsiisuu si haqa argachuuf qaban gadaanaa ta'uu isaa ti. Lammiileen

mirgi isaanii sarbamee fi haqa dhaban mirga isaanii kabajsiisuuf tattaaffii mataa isaanii gochuu qabu. Kanaanis ,hojmaanni loogii of keessaa qabu akka hin uumamne qabsaa'uun alatti muuxannoo dhimmicha dhaaba haqaatti dhiyeessuu ykn beeksisuu cims-achuu qabu.

Gilgaala - 7

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Gocha loogii isin irrattis ta'e hiriyoota keessan irratti raawwate beeksisuun tattaaffii haqa argachuuf godhame akka fakkeenyaatti dhiyeessaa.
2. Kana dura warri ykn maatiin keessan mirgoota kabajsiisuuf tattaaffii isaan godhan irraa gaafachuun waan hubbattan tarreessaa.
3. Mana barnootaa keessan keessatti adeemsa itti gaafatamummaa haqummaa kabajsiisuu keessatti qabdan tarreessaa.

4.5 Gibira

Mootummaan tajaajila hawaasummaa babal'isuuf madda galii eessaa argata?

4.5.1 Gibirri Yoomii fi Attamiin Jalqabame?

Gabaasa kadijja fa'a -kutaa 1ffaa

Kadijjaan hiriyoonna ishee << Seena fi gosa gibiraa >> irratti gabaasa akka dhiyeessan hojiin garee kennameef. Gabaasni maatii fi ogeessota gaafachuun qopheessan haala armaan gadiitti qindaa'ee jira.

Seena Gibiraa

Seenaan gibiraa uumamuu mootummaa waliin kan walqabatu dha., Gibirri madda galii mootummoota durii iddoo adda addaatti hundeeffamaniif madda galii ijoo ture. Fakkeenyaaf mootummoonni Giriik fi Misirii waggoota 3000 dura turan hawaasa irraa gibira sassaabaa turanii jiru.

Biyya keenya keessattis mootummoonni durii ummata irraa gibira

adda addaa bifa qabeenyaa fi maallaqaan funaanaa turanii jiru. Haa ta'u malee biyya keenya keessatti seerri tumamee gibirri funaanamuu kan eegalame jaarraa 15^{ffaa} keessa bara mootii Zara'aay Yaaqoob irraa eegalee ti.

Gilgaala - 8

Gaaffilee arnaan gadii irratti mari'adhaa

1. Seenaan gibiraa maaliif uumamuu mootummaatin walqabatee?
2. Biyya keenya keessatti gibira funaanuun yoom eegalamee?
3. Namoonni gibira kaffaluu yoom jalqaban?

Gabaasa kadijjaa fa'aa - kutaa 2^{ffaa}

Gibira kaffaluun maaliif jalqabame? Namoonni naannoo tokko keessa jiraachuuf nageenyi naannoo isaanii eegamuufii qaba. Miidhaa diidaa itti dhufu of irraa ittisuuf humni qindaa'e jiraachuun barbaachisaa dha. Kanaafis, walitti dhufeenyi hawaasaa cimuu qaba. Miidhaa adda addaa irra gahu of irraa ittisuu fi ummata bulchuuf qaamni mootummaa jedhamu uumame.

Itti gaafatamummaa kana haalaan bahuu fi dhimmoota kan biroo raawwachuuf mootummaan lammiilee irraa maallaqa, deggarsa humnaa ,fi qabeenyaa argachuun barbaahisaa ta'e.

Yeroo baay'ee kaffaltiin lammiileen mootummaa isaaniif kaffalan gibira jedhamee waamamuu eegale.

Gabaasa Kadijjaa fa'a irraa akka hubattanitti gibirri namoonni bakka tokkotti gurmaa'anii mootummaa tokko jala buluu yeroo itti eegalanii kaasee kan uumame dha. Yeroo sana irraa kaasee mootummaan ummata bulchu irraa gibira funaanaa kan ture ta'uun isaa ibsamee jira. Kanaaf,yeroo san irraa kaasee gibirri madda galiijoo mootummaa ta'ee tajaajiluu eegale. Galiin gibira irraa argamu faaydaa ummataa eegsisuuf ooluu eegale. Fakkeenyaaf,miidhaa diidaa dhufuu fi nageenya biyya keessaa kabajsiisuun kan danda'ame maallaqa bifa gibiraan funaanamuun ture.Yeroon booda garuu faaydaa ummataaf ooluun isaa hafee gita bittoonni muraasni itti fayyadamuu eegalan.

Gilgaala - 9

Gaaffilee arnaan gadii deebisaa

1. Mootummoonni durii addunyaa keessatti argaman qashii fi qabeenya bifa gibiraan funaanan maal maaliif oolchaa turan?
2. Namoonni tajaajila akkamii argachuuf barbaadaniit gibira kaffaluu jalqabanii?

4.5.2. Akaakuu Galii Gibirri Irraa Funaanamu

- ***Akaakuu gibiraa namoonni mootummoota isaaniif kaffalaa turan tarreessaa.***

Gabaasa kadijjaa fa'a -kuta 3^{ffaa}

Akaakuu gibiraa kan durii fi ammaa

A. Akaa kuugibiraa durii. Mootummoonni bara durii galiwwaan adda addaa irraa gibira funaanaa turan. Gibirri yeroo baay'ee maallaqaa fi oomisha adda addaa irraa kan argamu ta'us yeroo tokko tokko namoonni hojii humnaa hojjechuun dirqama gibiraa ni bahu. Booddee irratti gibira humnaa fi dhiibbaadhaan kaffalchiisuun babal'achaa dhufe. Bu'uura kanaan haalli kaffaltii gibiraa haqummaa dhabuu jalqabe. Fakkenyaaf, namoonni gibira humna isaani ol ta'e akka kaffalan yoo taasifamu warri kuun immoo gibira irraa walaba ni ta'u ture. Gara harka caalu namoonni qabeenyaa fi aangoo qaban kaffaltiin gibiraa isaan hin ilaalu ture. Akkasumas gibira bu'aa hawasaatiif oolchuun hafee faaydaa namoota aangoo irra jiraniif ta'uu jalqabe.

B. Akaakuu galii yeroo ammaa gibirri irraa funaanamu :

Haalli funaansa gibiraa yeroo dha yerootti jijjiiramaa kan deemu dha. Akaakuun gibiraa baraa baratti ykn mootummaa irraa motummaatti gargar dha. Akkasumas gosni gibiraa biyyaa

biyyatti gargar dha Sirna dimokraasii keessatti haalli gibirri itti funaanamu sadarkaa fooyya'aa irra jira. Gibirri eenyuuf, maaliif akkasumas galiwwan kam irraa akka funaanamu seeraa fi dambiidhaan gargar bahanii tarreffamu.

Gabaasa irraa akka hubattanitti akaakuun galii gibirri irraa funaanamu yeroodhaa gara yerootti jijjiiramaa deema. Fakkenyaaf, bara durii gibirri maallaqaan qofa kan kaffalamu hin turre. Oomisha adda addaa fi tajaajila humnaa kennuudhaan dirqama gibiraa lammiilee irraa eegamu bahaa turan. Yeroo ammaa adeemsii fi sirni gibirri itti sassaabamu fooyya'ee jira.

Gibirri akaakuu adda addaa irraa funaanama Yeroo ammaa biyya keenya keessatti haala fooyya'aa ta'een madda adda addaa ykn naannoo adda addaa irraa ni funaanama. Bu'uurri ykn akaakuun gibiraa kan armaan gadii ti. Qonna, daldala akaakuu adda addaa, galii mindaa irraa argamu, warshaalee fi albuuda, horsiisee bulaa, dameewwan tajaajila adda addaa, fakkenyaaf turizimii fi hoteela wkf.eeruun ni danda'ama.

Gilgaala – 10**Gaaffilee armaan gadii deebisaa**

1. Haalli kaffaltii gibira biyyoota adda addaa walfakkaata jettanii yaadduu? Maaliif?
2. Kanneen armaan gadii keessaa warri keessan akaakuu galii kam irratti gibira akka kaffalan tarreessaa.

- Lafa qonnaa
- Daldala
- Mindaa
- Mana jireenyaa
- Lafa itti fayyadamaa jiran
- Iddoo gabayaa
- Televiziyinii (TV)
- Bilbila
- Ibsaa
- Misooma horii

4.5.3. Gibira Haqummaan Kaffaluun Dirqama Lammummaati

- **Gibira kaffaluun maaliif dirqama lammummaa ta'e?**
- **Lammiin biyya tokkoo gibira kaffaluuf naamusa akkamii qabaachuu qaba?**

Gibirri fedhiin kan kaffalamuu fi dirqama lammummaa ti. Sirna dimokraasii keessatti kaffaltiin gibiraa akka idaatti hin fudhatamu. Gibirri baasii faaydaa waliiniif oolu jechuun dhaabbilee tajaajila adda addaa kennan, daandii hojjechuuf, akkasumas han-

qina maallaqaa nageenya biyyooleessaaf oolu argachuuf jecha sirna diriiru ta'uu isaa ummanni ni hubata. Haala kanaan lammiin hundi gibira kaffaluun dirqama lammummaa ta'uu isaa beekuun gibira yerootti kaffaluu qaba.

Biyyoota misoomaan guddatan keessatti gibira yeroon kaffaluu dhiisuun yakka seeraan nama gaafachisuu dha. Kanaan alattis gochi akkanaa hawaasa biratti fudhatama waan hin qabneef maqaa nama xureessa. Kanaaf, hanga gibiraa kaffalamuu qabu murteessuuf akka gargaaru lammiin hundi galii isaa ilaalchisee ragaa dhugaa ta'e kennuutu irraa eegama.

Gigaala – 11**Gaaffiiwwaan armaan gadii gareen irratti mari'adhaa**

1. Lammiileen gibira seeraan kaffaluu yoo baatan rakkoo maaltu uumamuu danda'aa?
2. Kaayyoon gibiraa bara durii kan bara ammayyaatiin maaliin gargar ta'e?

Yaada xumura boqonnicha

Hojiwwaan loogii iddoo fi yeroo adda addaatti raawwatamu. Dhaabbilee hawaasummaa hunda keessattis ni mul'atu. Sababoonni loogiif nama kakaasan hedduu dha. Haa ta'u malee hundi isaaniituu kan hojjataman dhala namaatiin yoo ta'u, isa kana dhabamsiisuuf lammiileen hundi hojiwwaan loogii irraa of qusatuu qabu. Gocha akka kanaa yoo arganis mormuutu irraa eegama. Gama birootiin gochawwaan loogii raawwataman dhabamsiisuuf wanti kan biraa hojjetamuu qabu dhaabbiilee hawaasummaa humna namaa fi meeshaalee adda addaan gurmeessuu fi tamsa'inni isaaniis akka sirraa'u gochuu dha. Kana hunda gochuuf hawaasni deggarsaa fi tumsa barbaachisaa ta'e gumaachuun irraa eegama.

Dhimmoota sarbamuu mirgaa fi hir'ina haqaaf sababa ta'an keessaa mirgi lammii kabajamuu dhabuu, aangoo ummata irraa kennameef seeraan ala itti fayyadamuu fi namoota walqixxummaan keessummeessuu dhabuu dha. Kanaaf, ummata keessatti haqa itti fufiinsaan diriirsuuf hojmaata haqummaa qaban hojii irra oolchuu, qaamooleen seeraa haala aangoo kennameefiin tajaajila akka kennan gochuu fi lammiin hundis tajaajila haqa qabeessa ta'e argachuuf kaka'umsa akka horatan gochuun barbaachisaa dha.

Gama birootiin lammiin kamiyyuu gibira yeroon kaffaluuf dirqama kan qabu ta'uu beekke dirqama isaa kana bahuu qaba. Adeemsa gibira funaanuu keessatti lammiin kamiyyuu galii argatu ilaalchisee ragaan mootummaaf kennu dhugaa irratti kan hundaa'e ta'uu qaba.

© MOE, FDR
Not to be

JECHOOTA IJOO

Miidhaa:- gocha seeran ala ta'ee nama miidhu

Seera:- sirna ummanni ittiin walii galee bulu

Dambii :-Qajeelfama ykn ajaja eenyu, maal akka hojjetu ,akkamitti akka hojjetuibusu

Nageenya Biyyoolessaa:Haala nageenya biyyaa

Qaama gurmaa'e:- kaayyoo tokko galmaan gahuuf jecha humna gamtaan ijaarame

Mootootaa:Namoota ummatahan otuu hin filatamin maatii isaanii irraa dhaaluun
ummata bitan,Sirna bittaa nugasaa

Abbaa qabeenyaa :Namoota ykn garee dameewwan adda addaa irratti qabeenya
isaanii misoomaaf oolchuu

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee keessa deebii

I. Gaaffilee armaan gadii dhugaa ykn soba jechuun deebisaa

1. Dhaabbileen hawaasummaa gahaan bakka jiranitti hojmaanni haqummaa hojii irra ni oola
2. Gahumsi dhaabbilee hawaasummaa kan mirkanaa'u meeshaaleen gahaan yoo guutamaniif qofa dha
3. Darbee darbee loogii hojjachuun barbaachisa dha.
4. Sirna dimokraasii keessatti gibira kaffaluun dirqama lammii hundaa ti.
5. Hojmaata loogii bakka adda addaatti mul'atuuf sababni isaa wal fakkaataa dha.

II. Yaadoota "B" jala jiran kan "A" jala jiraniin walitti firoomsi

"A"

"B"

1. Firaa fi wal beekumsaan hojjechuu	A. Hanqina dandeettii ykn
2. Dirqama lammummaa	ogummaa
3. Hanqina meeshaalee guuttachuu	B. Karaa haqummaan ittiin
4. Ragaa sobaa irratti hundaa'uun	mirkana'u
murteessuu	C. Loogii
5. Seera kabajuu	D. Hanqina haqummaa
	E. Gibira kaffaluu
	F. Dhaabbilee hawaasummaa

III. Iddoo duwwaa armaan gadii jecha ykn gaalee yaada sirrii ta'een guutaa

1. Lammiileen haala galii isaanii irraatti hundaa'uun kaffaltiin kaffalan _____ jedhama.
2. Dhaabbileen hawaasaa hundi tajajilli isaan kennan _____ ta'uu qaba.

IV. Gaaffilee armaan gadiif deebi sirrii ta'e filachuun deebisaa

1. Haqummaan gibiraa kan mirkanaa'u gochawwan armaan gadii keessaa isa tokkoon dha.
 - A. Lammiileen haala galii isaanitiin yoo kaffalan
 - B. Lammiileen hundi gibira walqixa ta'e yoo kaffalan
 - C. Hoggantoonni gibira irraa walaba yoo ta'an
 - D. "A" fi "B"n deebii dha.

2. Kanneen armaan gadii keessaa madda gibiraa kan ta'e
 - A. Qonna
 - B. Mindaa
 - C. Daldala
 - D. Hundu deebii dha
3. Iddoowwan loogummaan itti raawwatamuu danda'u isaan kam?
 - A. Ganda
 - B. Dhaabbilee haqaa
 - C. Mana barnootaa
 - D. Hunduu deebii dha.
4. Cabuu haqummaatiif sababaa kan hin taane isa kam?
 - A. Maallaqaa fi faaydaa adda addaan hojjechuu
 - B. Seeraan ala aangootti fayyadamuu
 - C. Haqummaa hir'isuu
 - D. Mirga namootaa kabajuu
5. Mirgoonni lammiilee akka kabajaman maaltu godhamuu qaba?
 - A. Seeratti fayyadamuu
 - B. Humnaan mirga kabajsiisuu
 - C. haqummaa diriirsuu
 - D. 'A' fi 'C'n deebii dha

VI. Gaaffiilee armaan gadiitiif deebi gabaabaa kennaa

1. Manneen barnootaa keessatti hojmaanni haqummaa akka diriiru itti gaa-fatamummaa tokkoon tokkoon keessan irraa eegamu tarreessaa
2. Loogii hambisuuf waantoota ta'uu qaban jettan tarreessaa.